

Драгана С. Новаков¹
Државни универзитет у Новом Пазару
Департаман за филолошке науке
Студијски програм Српска
књижевност и језик

УДК: 811.163.41'34/36"17"
821.163.41.08-7 Максимовић М.
Оригинални научни рад
Примљено: 10. 6. 2025.
Прихваћено: 15. 7. 2025.
DOI: <https://doi.org/10.46630/gsrj.23.2025.15>
<https://orcid.org/0000-0003-0003-9813>

О НЕКИМ ФОНЕТСКИМ И МОРФОЛОШКИМ ЦРТАМА МАЛОГ БУКВАРА ЗА ВЕЛИКУ ДЕЦУ МИХАИЛА МАКСИМОВИЋА (1792)

У овом раду анализираћемо неке фонетске и морфолошке црте народног језика Максимовићевог дела *Мали буквар за велику децу* из 1792. године. Тај народни језик овога аутора припада данашњем шумадијско-војвођанском дијалекту којим је, заправо, писао велики број наших писаца-екаваца славеносрпског периода с краја XVIII и из првих деценија XIX века. Наш циљ је да утврдимо да ли се и колико Максимовићева шумадијско-војвођанска дијалекатска припадност, када су у питању фонетске и морфолошке црте, подудара са нашим данашњим српским књижевним језиком. Једна од битних и очекиваних црта јесте екавизам, који је и основна одлика Максимовићевог језика. Међутим, у његовом језику налазимо и примере са икавизмима, чиме се, иначе, одликују, поред других, и данашњи говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Такође, овом анализом желимо да утврдимо да ли језик овог Максимовићевог текста одликује и присуство славеносрпског језичког слоја у одређеном степену, као и рускословенска лексика, што није ништа необично за писце славеносрпског периода, којем је припадао овај писац.

Кључне речи: српски народни језик, фонетске црте, морфолошке црте, XVIII век, *Мали буквар за велику децу*, шумадијско-војвођански дијалекат, рускословенски језик.

Уводне напомене

Проучавање народних језичких црта у књижици *Мали буквар за велику децу* (Беч, 1792)², првог сатиричног писца код Срба у XVIII веку Михаила Максимовића³, несумњиво је од велике важности. Пун наслов његовог дела

¹ dragananovakov1@yahoo.com

² Овде скраћено МБ.

³ Година рођења писца и преводиоца, Михаила Максимовића, није позната (? – Будим, 31. V 1819). М. Максимовић је у Земуну био писар инспектора контумаца (1784–1786), септембра 1786. године

гласи: malJй bukvarx za vjliku decu (vx vyny, 1792).

Анализа језика писаца чија су дела писана народним језиком корисна је за боље познавање и разумевање развитка српског књижевног језика у целини, односно у првом плану његовог екавског изговора (МЛАДЕНОВИЋ 1964: 9). Иако историја савременог књижевног језика, опште је познато, припада периоду од Вуковог времена наовамо, ипак се у овом погледу не може занемарити оно што је било пре Вука, бар не писци из Војводине (не умањујући значај других) који су писали у великој мери српским народним језиком, а који се у многим особинама огледа у нашем данашњем књижевном језику. Ово се подударање манифестује преко писаног вида њиховог књижевног језика, где се региструју у извесној мери и типичне особине говорног језика (МЛАДЕНОВИЋ 1964: 9).

Језик МБ је у великој мери српски народни, што је наравно, разумљиво, имајући у виду карактер самога дела. Међутим, с обзиром на време у којем аутор живи, у њему има елемената и рускословенског.

У овоме раду ће се анализирати само главније фонетске и морфолошке црте српскога народнога језика овога аутора у поменутој књижици.

Фонетске црте

Самогласници. Максимовићев језик одликује се, наравно, присуством свих пет стандардних вокала: *a, e, u, o, y*, којима се прикључује и самогласничко *p*. Овакав вокалски систем за другу деценију XVIII века није представљао никакву новину, јер је у низу штокавских говора он формиран, као што је познато, још негде после XV века (ИВИЋ 1991: 22). Самим тим, Максимовићев народни језик у погледу присуства поменутих вокалских јединица уклапа се у пуној мери у своје време, тако да нама преостаје да се задржимо само на појединачним случајевима, на неким самогласничким појавама.

Једна од битних и очекиваних црта јесте екавизам, који је и основна одлика Максимовићевог језика, што је у складу, пре свега, с његовим дијалекатским пореклом. Међутим, у његовом језику, односно у језику МБ,

управник полиције и економије, крајем месеца премештен у војни комунитет у Петроварадин. Због нечега се задржао у Сремским Карловцима, где је био још и 31. I 1788. године. Потом је у Петроварадину био управник полиције и економије (4. VII 1788 – 8. II 1789), одакле је враћен у Земун, на исти положај. После краћег боравка у Београду, крајем 1789. године постао је директор обновљеног замунског контумаца. Као представник Земуне учествовао је 1790. године на сабору у Темишвару. Михаило је потом био конципист Илирске дворске канцеларије у Бечу (1791–1792). Пре одласка у пензију био је дворски војнички секретар. Књижевни рад започео је 1784. године преводом књижице *Что јест нана?* Валентина Ајбла. То је прва књига у Аустрији у којој се критички говорило о папи. У предговору књижице М. Максимовић се изразио као јозефиниста. По узору на збирку афоризама *Buchstabierbüchel für grosse Kinder* T. Dumhoffa, Максимовић је написао *Мали буквар за велику децу*, прво сатирично дело у српској књижевности. У књижици је објавио 117 афоризама, од којих је 39 против калуђера (ПОПОВИЋ 1968: 546).

налазимо и примере са икавизмима, чиме се, иначе, одликују, поред других, и данашњи говори шумадијско-војвођанског дијалекта. На пример: инфинитив: а) *живити* 21⁴, *стидити* 34, *видити* 11; б) помоћни глагол: *нису* 24, *нје* 22; в) наставак у компаративу и суперлативу: *старји* 31, *найшакливи* 41, *найсигурни* 23, *најбољу* 14, *најгоршеј* 14; прилог *гди* 15, *нигди* 43; г) инструментал једнине зам.: *с њимъ именемъ* 11, д) у наставку датива једнине личне заменице *къ себи* 22.

Самогласничко *р* присутно је у Максимовићевом језику, чиме се вокализам овога писца подудара како са народним говорима, тако и са данашњим српским књижевним језиком, а одваја од рускословенског: *мрзи* 19, *прва* 9, *црква* 42, *са сребрнимъ* 13, у *црној* фарби 39. Међутим, примери: *держати* 43, *мерзи* 19, *сербли* 34, *смерти* 2, *црква* 42, *црвеноустне* 39, долазе са *-ер*. Према Вуковом *Србин*, *Србљин* (Вук, *Рјечник*: 730) Максимовић има облике од основе *Србљ-*: *Сербли* (множ.) 10. Именицу *жртва* овај писац употребљава с руским фонетизмом: *жертва* 13, тј. са *-ер-* уместо самогласничког *-р* што је наравно, резултат утицаја рускословенског и руског језика Максимовићевог времена⁵.

Остале самогласничке појаве. Предлог *с* долази често: *с њима* 41, *с љетимъ младоженыомъ понуде* 25, *с куйномъ* 19, *с траженумъ* 16, *с другимъ* 37, *с почетка* 2, *с новци* 25 и сл., а такође је забележен и његов

⁴ Број поред примера јесте број листа на којем се он у тексту налази.

⁵ Александар Младеновић каже: „У нашим текстовима предвуковског и вуковског периода често је нејасна гласовна вредност групе *ер* која долази у низу примера место очекиваног вокалног *р*. Присуство *ер* у поменутих текстовима под утицајем је, наравно, рускословенског одн. руског језика и ортографије, где је вредност ове групе јасна: њом се редовно означавају гласови *ер*, исто онако као што се са *ор* обележава група *ор*, а са *ре* и *ро* – групе *ре* и *ро* [...]. И у нашим текстовима XVIII и у првој половини XIX века фонетска вредност група *ор*, *ро* и *ре* не ствара никакве дилеме јер се њима увек означавају те исте гласовне групе. Међутим, вредност рускословенског одн. руског *ер* није увек иста: понекад се са *ер* означава група *ер*, а понекад самогласничко *р*, што изазива недоумице не само приликом транскрипције одговарајућег текста, већ и приликом изучавања њиховог језика [...]. Посебну тешкоћу у овом погледу представља транскрипција славеносрпских случајева, примера у којима се огледају црте различитих језика, као нпр.: а) *терпио*, *мертавъ*, *первогъ* и сл. [...] Да ли је у овим примерима *ер* фонетског или ортографског карактера, тј. да ли су се они изговарали са *ер* или са вокалним *р*, то је питање на које није лако одговорити, пошто се и за један и за други изговор могу наћи оправдања. Самогласничко *р* у овим примерима могло је бити означено са *ер* јер је, прво, такву правописну функцију *ер* могло имати, ако не редовно а оно бар спорадички, у српској писмености предвуковског и вуковског периода; друго, горњи случајеви дати су морфолошки, облички, у духу српског народног језика, што може бити јак разлог за њихов српски карактер и у гласовном погледу [...]. С друге стране пак, *ер* у горњим примерима може означити и групу *ер* за шта се оправдање може наћи у сталном ослоњку на одговарајуће рускословенске одн. руске речи са *ер* [...] а што је условљавало, свакако 'литерарнији' карактер ових случајева који су са групом *ер* лексичког порекла могли егзистирати у нашим текстовима на славеносрпском језичком нивоу. Можда је у неким од ових случајева, као нпр. у *держећи*, *ер* било присутно више визуелно неголи изговорно, али је ипак егзистирало!” (МЛАДЕНОВИЋ 1979: 113–116).

фонетски дублет у примерима: *са светскимъ владанумъ* 32, *са сребрнимъ срдцама* 13, *са хинатливом женомъ* 20. Наиме, у делима писаним народним језиком у другој половини XVIII века срећемо се са заменом префикса *со-* формом *са-*, што је у духу српског, али српскословенског језика (МЛАДЕНОВИЋ 1977: 160). У овом погледу Максимовић се подудара са данашњим српским књижевним језиком.

Предлог *к* се употребљава у примерима: *къ себи* 22, *къ непостоянству* 27, *къ првој любви* 27 (*ка* не долази).

У овоме Максимовићевом тексту финалне групе самогласника, где се очекује њихово једначење и сажимање, долазе непромењене:

-ао: *допао* 44, *искао* 13, *морао* 4, *послушао* 22, *постао* 35, 45.

-уо: *скинуо* 33.

-ео: *видео* 35, *започео* 44.

Покретни самогласници у променљивим речима, у генитиву – акузативу и дативу – локативу једине заменичко-придевске деклинације у језику овога Максимовићевог текста показују следећу ситуацију. Наиме, краће форме ових речи, они, дакле, облици у којима се јавио покретни вокал, најчешће се употребљавају без тога самогласника, у својој краћој верзији. Примери:

а) генитив (-ог/-ег): *отъ простогъ каменя* 10, *отъ овогъ* 14, *своегъ дворногъ Астронома* 21.

б) акузатив (-ог): *едногъ земледуца* 21, *свакогъ* 45, *самогъ сиромаша* 39.

в) датив (-ом): *самомъ Богу* 24.

г) локатив (-ем): *у нашемъ немоћнумъ веку* 25.

У непроменљивим речима покретни вокали се јављају у примерима: *йощъ* 4, *йоще* 27, *кадъ* 24, *каде* 42, а форме *или* 35, *пакъ* 25 забележене су само у овом облику.

Предлог *чрез*. У данашњим војвођанским говорима овај предлог долази са секундарним -е- у првом слогу, тј. *через* (ИВИЋ, 1956: 75; 1958: 344; ПОПОВИЋ 1968: 212; НИКОЛИЋ 1966: 270). Код Максимовића *чрез* се јавља без секундарног -е-: *чрезу фину похвалу* 37⁶. Форма *чрез* је забележена код многих српских писаца у Војводини (Ј. Рајић, Орфелин, Доситеј, Игњатовић, Е. Јанковић) (МЛАДЕНОВИЋ 1964: 68; 1960: 161; 1961: 153; ЈЕРКОВИЋ 1972: 70; ХЕРИТИ 1983: 102).

Губљење самогласника није забележено у облицима инфинитива и глаголског прилога садашњег времена, што значи да су ови облици с крајњим -и чинили одлику Максимовићевог не само књижевног већ и народног језика. Примери: *читати* 20, *знати* 3, *уредити* 11, *добљајући* 40, *ловљући* 38, *имајући* 33⁷.

⁶ Овај облик није пронађен код других војвођанских писаца тога периода.

⁷ Уп. исто нпр. код Видаковића, Обрадовића, Исаиловића (КАШИЋ 1968: 51; МЛАДЕНОВИЋ 1961: 151, 1981: 106).

Сугласници. Консонантски систем Максимовићевог језика подудара се у највећој мери са тим системом у данашњем српском књижевном језику. Док за консонант *м* нема потврде у овом Максимовићевом тексту, дотле поменуто подударање постоји и у присуству сугласника *ф* који овај писац употребљава (уп. *уфатисмо* 38, *фалило* 2, *фигура* 39, *фашинг* 42, *фенуре* 20, *форинти* 16, *ларфа* 19, *фЛософ* 47 и сл.).

У примерима *фатати* 33, *уфатисмо* 38, дошло је до асимилације сугласника по начину творбе *хв*- < *хф*-, односно губљења *х*- на почетку.

У погледу сугласника *х* Максимовић се разликује од нашег данашњег књижевног језика: он зна за тај глас, али га у неким примерима не употребљава, јер даје предност речима без тога консонанта, што је у складу с његовим народним језиком: *ладни* 45, *рани* 9, *лебац* 20, код *лебара* 23, *њово* 27, *пустаЈама* 25, *одма* 12 и сл. Изузев у примерима: кроз *њих* 42, *хоћу* 11, *хранити* 5, *сиромасу* 7, *мах* 37, *находи* се 26 и сл.

Позната дисимилација групе *мн*- у *мл*- не долази у Максимовићевом језику: *много* 16, 18, *многу* 25.

Стара именичка заменица *кѣто* (*кто* 19) долази и са метатезом група *кт*- у *тк*-: *нитко* 7, 30.

Од старе именичке заменице *чѣто* Максимовић има облике са групом *шт*: *шо* 9, *защо* 8, *свацо* 39, *ща* 45, *сваща* 17, *нища* 5.

Разне сугласничке црте, на почетку, у средини и на крају речи, у Максимовићевом језику, односно у његовом тексту, који овде анализирамо, већином остају непромењене иако су у разним говорима подложне упрошћавању:

- гд*-: *гди* 30
- пс*-: *псовка* 26
- вљ*-: *дивљач* 20
- гд*-: *свагдаћу* 6
- дн*-: *една* 44
- ждн*-: *найнуждн* 40
- нд*-: *онда* 19
- стн*-: *болестника* 2, *устне* 15
- тн*-: *метне* 19
- ст*: *болест* 28
- шт*: *Јошце* 27

У консонантизму језик МБ показује и извесна одступања од народног језика присуством групе *жд*: *между* 46, *измежду* 18, *хождаху* 4, која представља директно преузимање из српкословенског, рускословенског, али је, такође, забележен и пример *међу* 31. Није забележен ниједан пример са *међ*' и *измеђ*'.

У Максимовићевом тексту налазимо примере за ново јотовање: *сѣ крвлю* 23, *здрављу* 15. Славеносрпском, а не српском народном језику овога

писца припадају нејотовани примери као на пример: *званЈе 14, отпуцџенЈе 41* и сл.

Морфолошке црте

Именице. У падежима једнине именице сва три рода у овој књижици подударају се углавном са одговарајућим стањем у данашњем српском књижевном језику, тако да није потребно наводити посебно потврде. Ипак овде треба указати на неколико карактеристичних појединости.

Према данашњем књижевном *инструменталу* на *-ом* Максимовић има облик на

-ем: сѡ овимѡ именемѡ 10 (а што је једна од одлика војвођанских говора данас) (ИВИЋ 1958: 334).

Код именица женског рода на сугласник са јотованим или нејотованим консонантом основе Максимовић има *-ју*, који је графематски представљен као *ю, нођю 5* (прилог).

Овде ћемо указати на једну особину овога писца која одликује данашњи шумадијско-војвођански дијалекат. Реч је о локативу једнине именица женског рода у примерима: у *Апотеки 38, у ЂѡлЈотеки 23*.

Што се множинских падежа тиче, треба одмах рећи да се облицима *номинатива, генитива и акузатива* Максимовићев језик слаже са данашњим књижевним, уз извесна одступања. Примери:

Генитив множине. Поред најчешћих облика с наставком *-а* (*девојка 26*) долазе и облици с наставком *-и: изѡ свЈю цркви 32, три вида дами 10*.

Датив множине. Именице имају наставак *-ом: Ако э прологомѡ веровати 24*.

Инструментал множине. За именице м. р. налазимо у овом падежу наставком *-и: сѡ наиЈи добрЈи новци 7, сѡ топови 8*, а примери: *сѡ ученимѡ людма 38, ногама 37, са сребрнимѡ срдцама 13*, јављају се у савременом облику с наставком *-ама*.

Локатив множине. Именице мушког рода имају наставак *-и* (а што је црта карактеристична за војвођанске говоре): *на пси 2, по сокаци 8, по манастири 44*, а именице женског рода облик *-ма по речама 6, у внушнимѡ 43, стварма 43, и -ама: по црквама 31, мачкама 2* и сл.

Овај Максимовићев текст не пружа довољно материјала да бисмо изводили шире и дубље закључке у вези са стањем ових трију множинских падежа у његовом језику. Међутим, примери, ипак, показују да је овај писац употребљавао старе множинске падежне облике: *датив* на *-ом, инструментал* на *-и, локатив* на *-и*. Остали падежни наставци који се јављају овде по своме пореклу нови су: *ту, пре свега, спада -ама* (инстр. – лок. ж. и ср. рода) као и *-ма* код именица мушког рода.

Именица *тело* долази у множини у облику *на мертвѣли чловеческѣли телеси* 2 (лок.).

Двојаке облике основе, са ‘постојаним’ и непостојаним *а* нађени су код именице *дан*: *данъ* 24, *пре три дна* 12.

Суплетивни облик *људи* има, наравно, форме као именице женскога рода на сугласник: *людма* 25 (датив), *предъ людма* 44 (инструментал).

Заменице, придеви и бројеви. Сви облици личних заменица, употребљени у једнини у овом Максимовићевом тексту, подударају се с тим истим формама у нашем данашњем књижевном језику, те због тога није потребно посебно наводити примере. Указаћемо једино на енклитички облик *ју* (ак. једн. ж. р.) који се употребљава као и данас у савременом књижевном језику:

– *тако ю на примеръ на образъ метне Калуђуръ ...* 19.

Форма *инстр.* једнине *њим* долази без покретног вокала *-е*: *съ нымъ* 9.

Што се тиче множинских облика личних заменица, и они, се, наравно, подударају с нашим данашњим књижевним језиком.

Именичке заменице долазе у формама: *џа* 29, *ниџа* 27, *џо* 32.

Максимовић има сложену заменичку форму: *гдишкой* 34 (‘неки’, ‘понеки’).

Компаратив и суперлатив образују се као у нашем данашњем књижевном језику: *врући* 45, *топли* 45, *мутни* 36, *болыи* 15, *наиболѣи* 37, *найвећу* 9, *найману* 9, *найдубу* 46, *наиздравѣ* 15, *наисмешниѣ* 23 и сл.

У МБ долазе следећи облици бројева:

прости: *три* 17, *десетъ* 43, *шестъ* 4, *едногъ* 12, *по една* 31;

редни: *первый* 19, *прва любовь* 9, *вторѣи* 21, *другѣи* 45, *у деветомъ часу* 30, *четрдесетомъ лету* 28.

Глаголи. Инфинитив се у овом Максимовићевом тексту редовно завршава на *-ти* или на *-ћи*, као и данас у нашем књижевном језику и забележен је у примерима: *изяиштити* 21, *помислитити* 5, *подмитити* 13, *показивати* 44, *носити* 44, *молити* 24, *имаюћи* 19, *рећи* 30, *добѣѣюћи* 40, *удући* 46 и сл.

Облици презента у највећем броју случајева подударају се са данашњим књижевним језиком. То подударање се огледа и у присуству форме *не могу* 28 за 1. л. једнине, као и облика са завршетком *-ају*: *не разумеваю* (3. л. мн.) 17, *уговарая* (3. л. мн.) 16, *бацаю* (3. л. мн.) 37, *-е: инате* (3. л. мн.) 36. У вези са завршетком 3. л. мн. глагола VI врсте (*-ају*, *-еју*, *-ују*), које у савременим војвођанским говорима има форме на *-ају*,

-аду, *-ау*, одн. *-еду*, *-у* (НИКОЛИЋ 1953–1954: 284), Максимовићев језик показује следећу ситуацију: *мешаю* 32, *даю* 17, *биваю* 2, *разчленаваю* 4, а много више има облике на *-у*: *виду* 30, *се возу* 4, *желу* 46, *живу* 34, *забораву* 27, *знаду* 13, *кору* 46, *кпу* 18, *лову* 20, *мислу* 13, *метну* 9, *направу* 15, *не мару* 33, *носу* 15, да га *приму* 31, *приносу* 12, *тражју* 22, *твору* 30, *поносу се* 34, *стою* 46, *троду се* 9, као и завршетак *-ду*: *имаду* 16, *не умеду* 15, *воледу* 44, *наѢволеду* 25 и сл.

Од глагола *х(о)тети* Максимовић има и форму *хоћею* 25, који је једини таквог типа (на *-еју*) у МБ. А. Младеновић истиче да су форме на *-еју* познате нашим дијалектима у јужној и југозападној Србији (у призренско-јужноморавским и у неким локалним говорима косовско-ресавског дијалекта), као и у говору Галипољских Срба и у северној Славонији (МЛАДЕНОВИЋ 1964: 118). А судећи према језику Рајића и Орфелина, у народним говорима Војводине у другој половини XVIII века, овај наставак је свакако већ постојао (МЛАДЕНОВИЋ 1964: 118).

Аорист употребљава Максимовић доста често у књижици о којој је реч: *оттера* 22, *постави* 22, *срете* 21, *изостаде* 24 и сл.

Имперфекат: *пуцаше* 8, *тераши* 21, *ядяше* 38, *б्याше* 35, *приношаху* 13 и сл.

Од осталих претериталних облика употребљен је, наравно, перфекат за који није потребно посебно наводити примере.

Будуће време код Максимовића образује се углавном као и данас: енклитикама помоћног глагола *хтети* и инфинитивом одређеног глагола било да се ове енклитике налазе испред, било иза инфинитива.

Императив у овоме тексту јавља се са речцом *нек(а) + презент*: *некъ иде* 14, *некъ у Ђнограду хрЈстовомъ послују* 32, и без ње: *сачувай* 39, *читай* 28, *буди съ нама* 8, *уклони* 16, и он се ничим не разликује од облика према данашњем књижевном језику.

Облици потенцијала долазе са *би* и у множини: *бы они учинили* 15, *бы се преселили* 15, *бы могла... живити* 8, *бы давно прогнали* 13.

Радни глаголски придев по свом образовању не разликује се од овог облика у нашем данашњем књижевном језику: *искао* 13, *скинуо* 33, *морао* 4, *упословала* 5.

Од трпног придева поменућемо облике као што су: *бЈень* 41, *наученый* 41 и сл.

Глаголски прилог садашњег времена завршава се редовно на *-ћи* (в. т. Код инфинитива).

За глаголски прилог прошли примери нису нађени.

У МБ се глаголска именица завршава на *-нЈе* и *-ње*, при чему је јасно да прво представља одлику традиционалног српскословенског и рускословенског, а друго одлику српског народног језика. Примери: *званЈе* 14, *вдохновенЈе* 14, *отпущенЈе* 41, *БлагодаренЈе* 45.

а) Од помоћног глагола у простој форми: а) *быти* (инф.) 5, 21, 22, 28, 45, радни гл. прид. *было* 33, *были* 29, *быо* 47, през. *буде* 41, долази итеративни облик *бываю* 2 (3. л. мн. през.);

б) Глагол *моћи* има следеће форме: 3. л. једн. *може* 13; 3. л. једн. *могу* 7; 3. л. през. *не могу* 28;

в) Облици глагола *знати* јављају се у две основе: *зна-* и *знаде-*: инф. *знати* 2, *знаду* 24, *не знаду* 2;

г) Од глагола *имати* долазе следећи облици: инф. 3. л. једн. през. *има* 35, 3. л. мн. през. *имамо* 17, *не имаю* 2. Употребљени су облици од основе

- имаде-: 3. л. мн. през. *да имаду* 16, *имаду* 29;
д) Глагол *живети* има форме: инф. *живити* 8, 21, 3. јед. през. *живи* 23, 3. мн. през. *живу* 34, 1. мн. през. *живимо* 17;
ђ) Од глагола *дати* долазе следеће форме: *дае* 42, 3. мн. презента *даю* 17, 3. л. мн. перфекта *дали* 14, 3. мн. презента *не отдаю* 33;
е) Од глагола *рећи* 30 употребљене су форме: *речу* 35, али и *рекне* 25;
ж) Од глагола са односом основа *-ну-*: *-не-* долазе форме: *метну* 9, *изтр-гну* 20, *падну* 25, *рекне* 25, *метне се* 19, *падне* 19 и сл.;

Уп. образовање појединих итеративних глагола у МБ:

- а) *-ује (-)*: 3. једн. през. *употребљюе* 46,
б) *-ава (-)*: 3. јед. през. *утишава* 26,
г) *-аје (-)*: 3. једн. през. *називае* 39,
д) *-ва (-)*: *бываю* 2,
ђ) *-ива*: *показивати* 44⁸⁷.

Непроменљиве речи. Овде ћемо указати на непроменљиве речи које долазе у МБ.

- а) *Предлози*. У досадашњем излагању помињани су разни предлози, као: *са* 19, *сѣ* 16, *кѣ* 26, *ко* 19, *по* 8, *предѣ* 37, *кромѣ* 21, 43 и сл. Ваља напоменути да форма *кромѣ* није народна реч (РЈА V 611), већ је руска.
б) *Прилози*: *за садѣ* 24, *кадѣ* 40, *свагда* 14, *нигда* 24, *никадѣ* 25, *онда* 31, *по одавно* 32, *данѣ* и *ноћѣ* 40, *добро* 11, *мучно* 29, *лепо* 28, *гди* 8, *гдикой* 34, *зато* 28.

Број један улази у састав прилога *едан пут* 21.

Прилог *таки* одликује непознавањем форманта *-в-*: *таки слушателу за терпу нЈе молу* 35.

- в) *Везници*: *и* 25, али 29, *алѣ* 22, *или* 6, *ерѣ* 9, *како* ('чим') 22, *ерѣ бо* 23, *него ли* 44 и сл.
г) *Узвици*: забележен је само један пример, *ахѣ*.
д) *Речце*: *не* 19, *него ли* 39⁹, *накѣ* 25, *међю тимѣ* 9, *баремѣ* 23, *само* 20 (употребљено као речца за изузимање) и сл.

Уместо закључка

Мали буквар за велику децу Михаила Максимовића писан је, у највећој мери, српским народним језиком друге деценије XVIII века. Тај народни језик овога аутора припада данашњем шумадијско-војвођанском дијалек-

⁸ Облици са презентском основом на *-ива* регистровани су и у Рајићевом језику, као и у данашњим говорима Војводине (уп. МЛАДЕНОВИЋ 1964: 127–128).

⁹ Овај пример наводи се и као везник.

ту. Наравно, језик овог Максимовићевог текста одликује се присуством и славеносрпског језичког слоја у одређеном степену (*званЈе, отпуцџенЈе*). Ту спада лексика с руским и рускословенским фонетизмом (*войстину, при возхожденЈу, болишой, божествена, между*). Ово, разуме се, није ништа необично за писце славеносрпског периода, којем је припадао овај писац. Напротив, таквим типом писаног језика, народним са одређеном врстом и количином словенске лексике, одликују се дела тих писаца, и Максимовић у том погледу не представља никакав изузетак: он се својим језиком, језиком овога текста, уклапа у језик низа српских аутора краја XVIII и почетка XIX века који су карактером свога књижевног језика били усмерени највећим делом према српском народном језику.

Поменута Максимовићева шумадијско-војвођанска дијалекатска припадност чини да се његов језик у многим цртама (фонетске и морфолошке) подудара са нашим данашњим књижевним језиком. Ово је врло важно и не треба сметати с ума кад имамо у виду историјски развој екавског изговора нашег савременог литерарног језика. Та важност се састоји у томе да поминути наш данашњи екавски књижевни изговор свој еволуциони континуитет не вуче само од српских екавских писаца друге половине XIX века, већ и од српских аутора који су живели и стварали знатно раније. У ове последње морамо убројити и М. Максимовића, а, наравно, и низ његових претходника и следбеника, полазећи од језика његовог текста који је овде испитиван.

Максимовићево писање на народном језику којим је овај текст писан – имало је за своје време не мали значај. С једне стране, он јасно сведочи о томе да је ондашња српска књижевнојезичка еволуција ишла добрим делом у правцу прихватања и ширег укључивања српског народног језика у функцију књижевног, а, с друге стране, појава текстова какав је овај Максимовићев ишла је, без икакве сумње, у прилог Вуковој борби за литерарни језик, која је у другој деценији XIX века тек била настајала.

Наш циљ је био да утврдимо да ли се и колико Максимовићева шумадијско-војвођанска дијалекатска припадност, када су у питању фонетске и морфолошке црте, подудара са нашим данашњим српским књижевним језиком. Једна од битних и очекиваних црта јесте екавизам, који је и основна одлика Максимовићевог језика. Међутим, у његовом језику налазимо и примере са икавизмима (*живити, стидити, видити, гди, нигди* и сл.), чиме се, иначе, одликују, поред других, и данашњи говори шумадијско-војвођанског дијалекта.

У погледу сугласника *х* Максимовић се разликује од нашег данашњег књижевног језика: он зна за тај глас, али га у неким примерима не употребљава, јер даје предност речима без тога консонанта, што је у складу с његовим народним језиком: *ладни, рани, лебацџ, кодџ лебара, њыове, пустаЈама одма*).

Према данашњем књижевном *инструменталу* на -ом Максимовић има облик на

-ем: *сѣ овимѣ именемѣ* (а што је једна од одлика војвођанских говора данас).

Једна од уочљивих особина у МБ која је карактеристична за шумадијско-војвођански дијалекат јесте локатив једнине именица женског рода, који долази у неким примерим, попут: у *Апотеки*, у *бЈблЈотеки* и сл.

Максимовићев језик, када је у питању облик 3. л. мн. презента садржи велики број примера са наставком -у (*виду*, *желу*, *живу*, *забраву*, *крпу*, *лову*, *мислу*, *направу*, *не мару*, *носу*, *поносу се*, *приносу*, *тражу*, *творю*, *стоју*, *се возу*, *труду се*), односно са завршетком -ду (*воледу*, *знаду*, *имаду*, *наЋволеду*, *не умеду* и сл.).

Књишки елементи у МБ, особине које не припадају народном језику у овом Максимовићевом делу не само лако уочљиве, него се могу без икаквих тешкоћа одвојити од народних особина, јер нису тако инфилтриране у народни језик МБ да су захватиле систем било фонетски било морфолошки. Оне се, као што смо видели, срећу у тексту МБ, што је и природно с обзиром на време у којем његов аутор живи, али оне својим присуством не нарушавају Максимовићев народни језик у овом његовом делу. Народни језик МБ је не само основни језик којим је Максимовић писао овај свој текст, већ и језик који максимално преовлађује и доминира над елементима рускословенског (одн. руског) и српкословенског језика.

Испитивање језика МБ, извршено у овом раду, показало је, прво, да Максимовић улази у круг оних наших писаца друге половине XVIII и прве деценије XIX века који су или сва своја дела или понека писали народним језиком онога краја одакле су потицали, и, друго, да се овим прилогом проширује наше досадашње знање о присуству и употреби народног језика у књижевности код Срба предвуковске епохе.

Цитирана литература

ИВИЋ, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска, 1956.

ИВИЋ, Павле. *Место банатског херског говора међу српским дијалектима у: Банатске Хере*. Нови Сад: Војвођански музеј. Посебна издања (1958): стр. 326–353.

ИВИЋ, Павле. *Из историје српскохрватског језика*. Изабрани огледи II. Ниш: Просвета, 1991.

ЈЕРКОВИЋ, Јован. *Језик Јакова Игњатовића*. Нови Сад: Матица српска, 1972.

КАШИЋ, Јован. *Језик Милована Видаковића*. Нови Сад: Филозофски факултет, 1968.

МАКСИМОВИЋ, Михаило. *Мали буквар за велику децу*. Приредила Мирјана Д. Стефановић, Београд: Службени гласник, 2009.

- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Прилог проучавању Орфелиновог језика”. *Зборник за филологију и лингвистику* III (1960): стр. 153–174.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Графијска и језичка испитивања рукописа Д. Обрадовића”. *Ковчежић* IV. Прилози и грађа о Доситеју и Вуку. Београд: Вуков и Доситејев музеј (1961): стр. 135–163.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. *О народном језику Јована Рајића*. Нови Сад: Матица српска, 1964.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Прилог познавању односа између српског и славеносрпског језика у другој половини XVIII и у првим деценијама XIX века”. *Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења*. Београд: Међународни славистички центар СР Србије књ. 6, св. 1 (1977): стр. 157–163.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века”, *Зборник за филологију и лингвистику* XXII/2. Нови Сад (1979): стр. 113–116.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Народни језик Димитрија Исаиловића 1816. године”, *Зборник за филологију и лингвистику* књ. XXIV–2, Нови Сад (1981): стр. 99–127.
- НИКОЛИЋ, Берислав М. „О говору Срема”. *Јужнословенски филолог. Повремени спис за словенску филологију* XX књ. 1–4. Београд, 1953–1954: стр. 273–287.
- НИКОЛИЋ, Берислав М. *Мачвански говор*. Српски дијалектолошки зборник XIV. Расправе и грађа. Београд: Институт за српскохрватски језик 1966.
- ПОПОВИЋ, Иван. *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1968.
- ПОПОВИЋ, Миодраг. „СЛАВЕНО – СЕРПСКА ЕПОХА”. *Енциклопедија Југославије*. VII (Р. Србије). [IV Књижевност]. Загреб, 1968.
- Стефановић Караџић, Вук. *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем Ријечима. У Бечу 1852*. Београд, 1935.
- ХЕРИТИ, Питер. *Књижевни језик Емануила Јанковића*. Нови Сад: Матица српска, 1983.

RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I–XXIII, 1880–1882–1976.

Dragana S. Novakov

ON SOME PHONETIC AND MORPHOLOGICAL FEATURES OF MICHAEL MAKSIMOVIĆ'S *SMALL PRINCIPLE FOR OLDER CHILDREN* (1792)

In this paper, we will analyze some phonetic and morphological features of the vernacular used in Maksimović's work *The Little Primer for Older Children* from 1792. The vernacular of this author belongs to the present-day Šumadija-Vojvodina dialect, which was, in fact, written by a large number of our writers – Ekavians of the Slavic-Serbian period from the end of the 18th and the first decades of the 19th century. Our goal is to determine whether, and to what extent, Maksimović's affiliation with the Šumadija-Vojvodina dialect aligns with modern standard Serbian when it comes to phonetic and morphological features. One of the essential and expected features is Ekavian pronunciation, which is a fundamental characteristic of Maksimović's language. However, his language also includes examples of Ikavian forms, which are, among others, also characteristic of some contemporary varieties of the Šumadija-Vojvodina dialect. Also, through this analysis, we want to determine whether the language of this text by Maksimović exhibits the presence of Slaveno-Serbian linguistic elements to a certain degree, as well as Russoslavonic vocabulary, which is not unusual for writers of the Slavic-Serbian period, to which this writer belonged.

Keywords: Serbian vernacular, phonetic features, morphological features, 18th century, *The Little Primer for Older Children*, Šumadija-Vojvodina dialect, Russo-Slavic language.